

Taal in de topografie

Doelgroep	voortgezet onderwijs – onderbouw
Vorbereidingstijd	5-10 min.
Lesduur	30-40 min.
Kerdoelen (herzien sep. '24)	I2 (vorm en betekenis beschouwen), I4 (talige identiteit), I5 (taalvariatie en taalverandering)
Taalperspectief (systemisch, individueel, sociaal cultureel, historisch)	systemisch (hoe werkt taal) historisch (waar komt taal vandaan en waar gaat het naartoe)
Lestype (klassikaal, groepjes, individueel)	in groepjes en klassikaal
Materiaal/benodigdheden	bord, (digitale) kaarten of atlanten
Thematiek	taal en landschap, naamkunde, geschiedenis
Competenties	onderzoekend leren, taalbewustzijn vergroten, cultureel historisch bewustzijn

Bronnen:

[Podcastaflevering over toponiemen](#) van The Dutch Historian Geschiedenis Podcast

Achtergrond

In deze les ontdekken leerlingen dat plaatsnamen vaak meer betekenis hebben dan je op het eerste gezicht zou denken. Ze onderzoeken waar bekende en minder bekende plaatsnamen vandaan komen, welke stukjes geschiedenis erin verstopt zitten, en wat ze zeggen over het landschap van vroeger.

Plaatsnamen (**toponiemen**) zijn vaak opgebouwd uit herkenbare woorddelen (zoals -*dam*, -*broek*, -*veen* of -*veld*) die iets verraden over het geografische verleden van die plek. Zo kan een naam als *Amstelveen* ons vertellen dat er vroeger veengrond lag bij de rivier de Amstel, en dat daar mensen zijn gaan wonen.

Door goed naar plaatsnamen te kijken en hun betekenis te ontrafelen, ontdekken leerlingen hoe het landschap van Nederland en Vlaanderen in de loop van de tijd is veranderd en welke sporen daarvan nog altijd zichtbaar zijn in namen op de kaart.

Bespreking (klassikaal)

Vraag de klas of iemand weet waar de naam *Amsterdam* vandaan komt. Vaak weten leerlingen het wel: een dam in de Amstel. Bespreek samen nog een paar voorbeelden:

- Rotterdam: dam in de Rotte.
- Maassluis: een sluis in de Maas.
- Ridderkerk: nee, niet van *ridder*, maar van *Riederkerk*: een kerk bij rietmoeras.

In toponiemen (plaatsnamen) zitten vaak woorddelen die iets verraden over de (geografische) geschiedenis van die plek. Sommige liggen voor de hand, andere hebben wat speurwerk nodig:

- Lutjebroek: *lutje* betekent ‘klein’ en *broek* betekent ‘moeras’; dus ‘klein moeras’.
- Zutphen: een verbastering van Zuidveen.
- Sexbierum (Friesland): niet van *seks* of *bier*. *Sex* verwijst naar de heilige Sixtus, *bier* (het oude Friese woord is *bêre*) betekent ‘huis’, en de veelvoorkomende Friese uitgang *-um* verwijst naar een terp (verhoging in het landschap waar huizen op staan); dus ‘huis van Sixtus op een terp’.

Opdracht (in groepjes en klassikaal)

Laat leerlingen in groepjes brainstormen over Nederlandse plaatsnamen en verzamel gezamenlijk op het bord zoveel mogelijk veelvoorkomende naamelementen.

Bijvoorbeeld *-dam*, *-broek*, *-veld*, *-veen*, *-wijk*, *-hoven*, *-drecht*, *-lo*, *-donk*, *-horst* ...

Bespreek vervolgens klassikaal de betekenis van deze elementen. Voorbeelden:

- *-broek* = moerasland → Abbenbroek
- *-veen* = turfgebied → Hoogeveen
- *-donk* = zandrug in moeras → Raamsdonksveer
- *-horst* = verhoogde plek → Venhorst
- *-waard* = rivierweide → Heerhugowaard
- *-wijk* = van het Latijnse *vicus* (‘woonplaats’) → Harderwijk

Bekijk dit [artikel over toponiemen van The Dutch Historian](#) voor een overzicht van de meestvoorkomende woorddelen. Dit overzicht is ook toegevoegd als bijlage bij deze les. Print die eventueel uit voor de leerlingen.

Staat een gevonden woorddeel er niet op? Op etymologiebank.nl staat een verklaring van de herkomst van veel Nederlandse plaatsnamen.

Koppel de naamelementen aan het landschap van de plaats: wat zegt zo’n naam over hoe de plek er vroeger uitzag? Welke elementen waren veel aanwezig in het landschap en wat was belangrijk voor de bewoners? Je kunt hierbij ook samen een kaart bekijken en proberen het landschap van vroeger te ‘lezen’ via de namen van nu.

Opdracht (in groepjes)

Laat elk groepje een gebied in Nederland of Vlaanderen kiezen. Gebruik hiervoor atlassen.

De opdracht:

- Verzamel een aantal plaatsnamen uit de regio.
- Zoek uit wat de losse delen van de namen betekenen.
- Trek conclusies: wat zeggen die namen over het landschap of de geschiedenis van de plek?
- Zie je een verschil tussen verschillende regio's en vaak voorkomende woorddelen? (Bijvoorbeeld meer *-berg* bij hoger gelegen delen en meer *-broek* bij lage delen?)

Extra (optioneel)

Laat leerlingen een eenvoudige kaart tekenen van de regio en bij elke plaatsnaam een symbool zetten dat past bij het betekenisdeel (*bos*, *moeras*, *vesting*, enz.).

Laat elk groepje hun bevindingen kort presenteren aan de klas.